

M. HEIDEGGER: OTÁZKA NAD TECHNIKOU

(Pokus o interpretaci)¹

Jakub S. Trojan

MARTIN HEIDEGGER: A QUESTION MARK ABOVE TECHNOLOGY. AN ATTEMPT AT INTERPRETATION The question of how to face up to the objectivising pressure of modern technology is one of the major issues of our times. This study attempts to point out the theologically relevant aspects of Heidegger's analysis of technology and its nature. The danger of modern technology is that it may turn human beings into objects, manipulable functioning elements in its processes. This, however, is the result of the fact that we still not have grasped the true nature of technology and still deal with it superficially, simply in a technical way.

The fundamental feature of technology is that of producing (*her-vor-bringen*), which presents, uncovers, things that were previously hidden, non-existent. The essential quality of technology is thus that of uncovering, which, however, is at the same time the basic characteristic of truth – in the process of uncovering, the truth is present. Thus in technology two movements meet: the conserving one, which is constantly occurring on the level of objectivising manipulation, and the uncovering one, which comes from the side of being, truth. The essence of technology according to Heidegger is the process of moving from the surface to the depths, from the technical to something that uncovers a new reality (the pinnacle of this movement is art). In its essence, therefore, technology is at the same time a source of threat and the opening up of a way to truth.

Pro Heideggera není otázka techniky jednou z mnohých, jež stojí v centru jeho filosofického zájmu jen proto, že je přívál čas a móda. Je pro něho doslova otázkou klíčovou: otvírá možnost přístupu k veškeré filosofické tradici myšlení Západu. Jak to, že se technika – a myslíme v první řadě na korpus technologických postupů, aparatur a nástrojů a mechanismů výroby, – tedy oblast praxe, může stát prahem, za nímž vstupujeme do světa

* Tento text vznikl v rámci výzkumného záměru MŠMT č. MSM 00216 20802 „Hermeneutika křesťanské, zvl. české protest. tradice v kulturních dějinách Evropy“.

¹ Jde o Heideggerovu stať *Die Frage nach der Technik* (z roku 1954). In M. Heidegger. *Vorträge und Aufsätze*. Hrsg. Friedrich-Wilhelm von Herrmann, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 2000.

myšlení v jeho filosofické podobě? Vždyť v technické oblasti je myšlení přítomno spíše ve své aplikované verzi, cele zaujato potřebami této disciplíny a tedy bez citlivosti stát se samo sobě předmětem. Technika v této formě – napadá nás – je vlastně nemyšlení, tj. místem, kde myšlení nezkoumá své vlastní možnosti, kde není soustředěno na své vnitřní a jemu vlastní postupy, kde naopak slouží vnějšímu účelu pod diktátem výroby a reprodukce technických prostředků. A naše otázka se mění v údiv, když se u Heideggera dočteme, že moderní technika je „vyústěním metafyziky“.²

Technika je podle Heideggera manifestací toho myšlenkového postupu, který má své počátky již v antice u Platona a vrcholí v Nietzscheově filosofii „vůle k moci“. Co bylo celou filosofickou tradicí myšlenkově postulováno, je nyní v moderní technice předvedeno ad oculos demonstrací technických aparatur a artefaktů. Metafyzika je teorií techniky jakožto praxe. Jak je to možné? Odpověď: metafyzika ve své podstatě v sobě nese možnost takového myšlenkového přístupu a takové myšlenkové operability, které v novověku povedou ke konstituci moderního světa techniky.

Je-li technika vyústěním metafyziky, pak ovšem má klíčové postavení nejenom směrem dozadu, tj. nejenom nám umožňuje odhalit a pochopit v ostrých konturách předcházející myšlenkové údobí, nýbrž stává se navíc i prahem, za nímž se nyní směrem kupředu otvírá nový svět. Technika je takto koncem filosofie, té filosofie, která se ustavila v dějinách myšlení jako metafyzika – a až dosud, kromě drobných bočních odskoků, vlastně neznáme jiný myšlenkový model než metafyziku. Konec filosofie není však ještě koncem myšlení jako takového. Podle Heideggera stojíme na přechodu k novému počátku myšlení.³ Nicméně vtíravá otázka se vrací: Metafyzika a technika? Nejsme obětí duchaplného nápadu? Jaká, pokud vůbec, je mezi nimi souvislost?

Pokud chápeme techniku v úzkém smyslu jako soubor technologických dat a jejich realizaci v rámci produkce a reprodukce, může se nám jevit vzdálenost mezi těmito dvěma oblastmi takřka galaktická. Podle Heideggera je tomu však jinak. Techniku podle něho charakterizuje zpředměťující přístup k přírodě a ke světu. První náběhy zpředměťujícího přístupu znala již antická filosofická tradice. V čem se projevuje? Velkým tématem každé filosofie je *bytí* jako takové. Antická filosofie zvládá toto téma tak, že si představovala *bytí* jako *jsoucí*.⁴ Krok tímto směrem se zdá být logic-

² Tamtéž, s. 80.

³ Tamtéž, s. 83.

ký: vždyť všechny předměty a věci kolem nás *jsou*, participují tedy na tom, co nazýváme *bytí*. Je však zároveň nebezpečný v tom, že chápe bytí na rovině jsoucího, tedy v modu všech jednotlivých jsoucen, která nás obklopují. A tak dochází k povážlivému odchýlení: kořen omylu, který přebírá následující filosofická tradice, aniž jej odhalila, spočívá v tom, že *bytí* zapadá řádově mezi *jsoucna*. Je sice jsoucnem nejvyšším, je tedy ostatním jsoucnům nadřazeno, ale v rámci tohoto myšlenkového postupu i nejvyšší superlativ nevybočuje z rámce toho, do něhož jsou pospolu zařazena všechna ostatní jsoucna.⁵

Bytí se v tomto pojetí stává tím, co je před-stavováno, tedy před-mětem, vůči němuž stojí myslící subjekt v odstupu. Může se od něho oddělit v myšlenkové operaci jako od vnějšího objektu. Jsme u zrodu známého rozlišení na subjekt a objekt, který trvá až do dneška. Ten se podle Heideggera stává základem vědeckého myšlení, novověké přírodovědy a v jejím závěsu i techniky.

Řečeno jinak: antická filosofie a z ní vycházející tradice filosofie moderní přehlédly, že otázka po bytí je otázkou *sui generis*. Ptáme-li se, co je bytí, prvé dva větné členy nejsou tak nevinné, jak se zdají. Problém není až na konci otázky. Je přítomen od samého počátku, uvnitř otázky samé. Zkusme si otázku rozložit. Vynecháme zprvu větný člen: *co*. Pak zůstává otázka: je bytí? Hned se nám objeví problém. Spočívá v tom, že je třeba ptát se po obsahu onoho: **je**. Ono **je** není nevinným můstkem, po němž přejdeme teprve k vlastní otázce po povaze *bytí*. Ono **je**, už samo o sobě, je otázkou. Přestalo fungovat jako samozřejmý a srozumitelný nástroj, s jehož pomocí konstruují teprve otázku po tom hlavním, tj. po *bytí* jako takovém. Nezprostředkuje pouze přechod k tomu, oč jde, nýbrž – pokud zůstane zahaleno, – zatarasí i přístup k otázce bytí jako takového i k jejímu řešení. Neboť *bytí jest*. Ale v tomto zdvojení je nejhlubší problém. Ptáme se po bytí, po jeho jestvování a nevšimli jsme si, že v onom jestvování, v jeho povaze, tedy dříve, než se dostaneme k bytí, je už problém. Ale to právě klasická filosofická tradice udělala. Když podřadila všechna jednotlivá jsoucna pojmu *bytí*, domnívala se, že tím problém vyřešila, zatímco ho vlastně zatemnila. A tak byl podle Heideggera problém *bytí* pozapomenut až do dneška. Dějiny filosofie jsou dějinami pochopení či spíše nepochopení tohoto problému. Bez pozornosti k němu se otázka vrací a bude stále vracet: **co je bytí?**

⁴ Heidegger důsledně rozlišuje Das Seiende a das Sein.

⁵ I superlativy jsou vlastně diminutiva (diktum P. Tillich).

Podle Heideggera metafyzika učinila prostřednictvím předmětného myšlení z celého světa obraz. Vytvořila svět věcí, který se stává jejich racionálně přehledným zobrazením. V důsledku toho je možno s věcmi manipulovat, nakládat podle vůle a předem určeného kalkulu. Základní rys tohoto přístupu spočívá v tom, že věci jako obrazy si vytváříme, stavíme před-sebe, tedy před-stavujeme. Svět je představován jako zrnitá plocha jednotlivých jsoucen spojených mezi sebou vnějšími vazbami. Do tohoto obrazu světa věcí a předmětů jako objektů zapadá i subjekt spolu s ostatními subjekty. Vše je v tomto zpředměťujícím přístupu nivelizováno a výstup z tohoto stavu permanentní zaměnitelnosti se děje povytce účelově zaměřeným aktem. Kdo je tu aktérem? Zdá se, že je to subjekt vztahující se k objektům ve výše naznačeném smyslu.

Objektivace světa jsoucen umožnila nebyvalý rozmach vědy a nakonec techniky. Co si metafyzika představuje pouze myšlenkově, moderní technika před-stavuje v plnosti konkrétna: Představování (Vor-stellen) přechází k při-stavování (Her-stellen).⁶ Představy se mění ve výtvoř, nová jsoucna, která byla vy-stavěna, při-stavena, po-stavena.

I.

Bylo třeba otevřít toto pozadí Heideggerových výkladů, abychom pochopili, oč podle něho v technice jde. Pokud o ní přemýšlíme pouze jako o něčem, co zvnějšku pozorujeme, zůstáváme na povrchu. Vypočítáváme silné a slabé stránky techniky. Ale tím objevujeme pouze obecné pravdy: technika je výkonem člověka, charakterizuje ji důmyslná instrumentalita, slouží mnoha účelům apod.⁷ Uniká nám však to, co je v hloubce a co je podstatou techniky. Jinými slovy, pokoušíme se nadále mít techniku před sebou jakožto předmět, který uvádíme do dalších předmětných souvislostí, dejme tomu s přírodovědou nebo s hospodářstvím.⁸ Avšak tímto způsobem neuchopíme techniku v pravé hloubce. Nakládáme s ní pouze technicky, tj. rozebíráme a skládáme její různé aspekty a z nich usuzujeme jak technika zapadá do našeho obrazu, který jsme si o ní v předmět-

⁶ M. Heidegger. *Holzwege*. Hrsg. Friedrich-Wilhelm von Herrmann, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 1977, s. 236. Herstellen = vyrábět; Herstellung = výroba.

⁷ Tak např. popisuje techniku K. Jaspers. *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*. München, Piper 1966, str. 96n.

⁸ Ve výčtu sousedních disciplin je možno pokračovat ad libitum.

ných souvislostech vytvořili. Zacházíme s technikou tak, že nám stále uniká její podstata. Podstata techniky není však podle Heideggera nic technického.⁹

Touto tezí se před námi otevírá řada dalších úvah. Jak je zřejmé, nestačí nám odpovědi typu: technika je prostředkem jistých účelů, technika je výkonem člověka, apod. Tyto odpovědi jsou pravdivé. Ale zdaleka nevyčerpávají téma. Technika je instrument. Budiž. Ale jaký je charakter samotné instrumentality?

Exkurs první *Použijí toto Heideggerovo diktum k první mikroúvaze. Neplatí, že sebezpřesnější definicí jsme uchopili problém v jeho podstatě. Takový krok takřka nic neřeší. Vždyť by bylo třeba definovat všechny větné členy definice. Definovat je znamená rozvinout do hloubky pokračující myšlenkovou práci, jež bude muset kráčet mnohdy oklikou, do stran k dalšímu větvení, jehož souvislost s výchozími úvahami bude stále méně zřetelná. Vyžádá si nová osvětlení, návraty a reflexe. Jimi se úloha promění v průzkum toho, co se v prvních krocích projasňuje, ale zároveň zahaluje.*

V naší souvislosti to vlastně znamená mluvit o něčem jiném. O technice lze mluvit pouze oklikou tak, že za jevem techniky se objevuje problémové pole, v kterém je technika jako jev hlouběji zakotvena.¹⁰

Heidegger se pokouší založit tento nový přístup k technice nejprve rozbořen instrumentality, který je pro techniku charakteristický. Co je instrumentalita? Jak se ukazuje, instrumentalita není možná bez kauzálních vtaů. Heidegger se je pokouší vyložit na artefaktu obětní misky. Je podle něho svazkem čtyř příčin. Je tu stříbro (causa materialis), je tu sama miska (causa formalis), dále účel misky (causa finalis) a ten, kdo zlatou misku vyrobil: zlatník (causa efficiens). Ale s tímto vnějším popisem se Heidegger nespokojí. Proč právě čtyři kauzální vztahy? Proč se kauzalita soustřeďuje právě do těchto modů? Jsou tyto mody samozřejmě, jakoby objektivní, tj. samy v sobě založené? Odpovědi na tyto otázky posunují zkoumání o krok dále.

Exkurs druhý *Tedy obdobný postup, jaký jsme už naznačili v prvním exkurzu. Tím, že jsme na technice odhalili její instrumentální ráz, máme*

⁹ M. Heidegger, *Vorträge und Aufsätze*, s. 13.

¹⁰ Viz K. Kosík, *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa*. Praha, ČSAV 1965, s. 11n.

před sebou instrumentalitu jako jev, který blíže analyzujeme. Dostáváme se tím ke kauzálním vztahům a předmětem reflexe se stává příčinnost. Ptáme se nyní, co je kauzalita jako taková, co je její podstatnou základní charakteristikou.

Heidegger v této fázi výzkumu rozlišuje římskou a řeckou myšlenkovou tradici a dochází k závěru: V oblasti římského myšlení je to příčina, která způsobuje výsledek.¹¹ Avšak v oblasti řeckého myšlení je tomu jinak. Kauzalita nemá co činit s působením. Co jmenujeme příčinou (causa), je u Řeků *aition*: to je sice možno přeložit jako *příčinu, důvod*, ale také jako *vinu, dluh*. Na tomto pozadí se případ se zlatou miskou jeví zcela jinak.

Stříbro se provinuje na misce, ta dluží jemu za to, co jest. A zlatník? Ten přemýšlí a shromažďuje v sobě všechny tyto aspekty zadlužení.¹² Zlatník je „vinen“ tím, že dává impuls celému dění, na jehož konci je zrod obětní misky. Tři zbývající způsoby, jimiž obětní miska nabývá podobu, dluží zlatníkovi a jeho přemýšlení, že se projevují a tím, že vynášejí na světlo to, co je obětní miska.

Zmíněné provinění nesmíme chápat ani morálně ani jako druh účinku. Jen tak pochopíme instrumentalitu a kauzalitu v hloubce. Všechny čtyři druhy „provinění“ vynášejí totiž něco na povrch. Umožňují tomu či onomu, aby se stalo přítomné. Výsledkem „provinění“ je příchod, podnícení příchodu čehosi. Heidegger užívá v této souvislosti jazykové analýzy sloves: *ver-schulden* a *anlassen*. Spojením obou předpon a slovesa *lassen* vzniká: *ver-an-lassen*. V něm se zpřítomňuje obojí: onen podnět i újma, provinění či dluh.

Exkurz třetí *Proč Heidegger přechází z oblasti římského myšlení do řeckého? Patrně je přesvědčen, že analýzou tradiční kausalit s jejími čtyřmi mody již nelze vysledovat žádné další asociace, nelze již tematizovat žádné další pozadí, které by umožňovalo průnik do hloubky. Naproti tomu „řecké“ pojetí umožňuje nastolit nové kontexty. Umožňuje průnik k podstatě kauzalit samotné, k odhalení ontické(?), existenciální(?) rovi-*

¹¹ Slovo *causa* je odvozeno od *cadere* = padat.

¹² Myšlenka dluhu, zadlužení jako existenciálního stavu, který signalizuje situaci o řád hlubší než je vina v morálním smyslu, je blízká novozákonnímu pojetí vztahu mezi člověkem a Bohem. Sem směřují např. podobenství o služebníku (*Mt* 18,23n), který dluží svému věřiteli nepředstavitelnou sumu, odkazující k zadluženosti, do níž upadáme již svým zrozením. Základní aspekt víry či nevěry lze tak vyjádřit pomocí vztahu věřitele a dlužníka.

ny, z níž kauzalita jako taková teprve vyrůstá. Heidegger se tím pokouší poodkrýt dosud neobjevené pole pro další filosofickou analýzu, která mu umožní pochopit kauzalitu ve vnitřním pohybu, v onom přecházení ze zakrytosti v odkrytost, a tím teprve pravdivě.¹³

V této souvislosti se Heidegger odvolává na Platónovo dílo *Symposion*. Cituje z něho: „...víš, že poiésis, je pojem s velikým rozsahem, neboť znamená v nejšířším smyslu příčinu každého pochodu ze stavu nebytí do stavu bytí...“¹⁴

Toto zjištění vede Heideggera k tomu, že zavádí nový pojem: her-vor-bringen; ten je podle něho ekvivalentem řeckého tvořit, ve formě podstatného jména slovesného pak: tvoření, tvorba. Upozorňuje, že nejde výlučně pouze o výrobu či básnictví. Tvorba charakterizuje i přírodu. Pouze v ní dochází dokonce k pravému typu tvorby. Příkladem je květ a plod. V oblasti řemeslné činnosti člověka tato bezprostřednost chybí.

Proč je ono her-vor-bringen tak důležité a jak k němu dochází? Usku-tečňuje se tak, že vynáší něco ze skrytosti (nebytí) na povrch. Tento pohyb odkrývání je pravda. To souvisí s tím, že pravda jako alétheia je odvoze-na od lanthano, letho jsem skrytý. Ona záporka (a-) signalizuje odkrytost, odkrývání.

Kam jsme se to dostali? Od techniky k pravdě. Avšak jak souvisí tech-nika s pravdou? Co má činit technika s odkrýváním? Odpověď: všechno. V odkrývání je skryto vynášení na povrch, vysouvání z nebytí do bytí. V odkrývání jsou spojeny ony čtyři způsoby, jak je cokoliv přítomno v tom-to světě, tedy v instrumentalitě a kauzalitě. Základním rysem techniky je – odkrývání.¹⁵ Ale to je podle Heideggera též základní charakteristika pravdy. Pravda je přítomna v odkrývání myšlení i techniky.

Exkurs čtvrtý *Technika se podle Heideggera jeví ve své podstatě jako to, co je kongeniální (společného rodu) s myšlením, filosofií. Je zakotvena v oblasti, v níž má domov i myšlení jako takové. Podstatným rysem pravdy, jak slyšíme, je totiž okolnost, že odkrývá. Ale to je zároveň charakteristickým rysem bytí jako takového. A bytí se vnucuje – jako podmínka*

¹³ Řecké slovo pro pravdu = aletheia signalizuje toto přecházení z přítími na světlo: a = záporka; léthé = zapomenutí = skrytost, přítími paměti.

¹⁴ Viz Platon. *Symposion*. Přel. František Novotný. Praha, Jan Laichter 1936, s. 205.

¹⁵ *Vorträge und Aufsätze*, s. 20.

myšlení – neodbytně již v otázce, která je základní otázkou vůbec: co je bytí? Nelze myslet o ničem než tak, že jest.¹⁶ To není až vynález myšlení. „Jsoucí“ je živé, v němž se myšlení pohybuje apriorně. Bytí není postulátem myšlení, bytí se myšlení sesílá (Geschick) dříve, než si je myšlení položí jako téma. Myslíme již vždy ze setkání bytí a našeho myšlení. Neplatí cogito ergo sum. Platí spíše opak: sum ergo cogito. To není pouze triviální zjištění. Trivialita zakrývá hlubší dimenzi, do níž je třeba filosofickým rozbořením vstoupit.

Překvapivé je, že se nám analýzou fenoménu, který se nám zdál povýtce jako nemyšlení, tj. techniky, v níž myšlení funguje převážně jako nástroj manipulace a řízení technologických procesů, ukazuje něco nového: narazili jsme na tentýž základ, který má i naše myšlení – pravdu, bytí.

II.

Toto překvapivé zjištění nás vede k dalším otázkám. Co vlastně znamená slovo technika? Techné v řemeslné dovednosti i techné v umění evokuje představu tvorby. Techné náleží k poiésis. Techné je něco poetického. Ale je tu ještě další význam. Jde ruku v ruce s epistémé = poznání v nejširším slova smyslu. Co znamená poznávat? Jde o odkrývání skrytých souvislostí, vyznat se v něčem.¹⁷ Techné je způsobem odkrývání. I tudy se dostáváme k pojmu pravdy, neboť poznávání je odkrývání toho, co bylo zakryto.

Rozhodujícím na technice není tedy manipulace, nýbrž odkrývání nebo zpřítomňování. Loď, dům, miska jsou výrobky, které jsou nejprve koncipovány v mysli v podobě plánu a postupů vedoucích k jeho realizaci. Z této neodkryté, ještě zahalené nepřítomné „přítomnosti“ jsou nejrůznější výtvoři přiváděny realizací na světlo.

Tento rys odkrývání provází techniku od nepaměti. Nicméně moderní technika odkrývá trochu jiným způsobem než techné starověku. Člověk si staví dnes v technice před sebe celou přírodu, vyzývá ji, aby mu vydala všechny zdroje. Člověk vytváří dokonce umělý svět, který je technicky všestranně provázán. Zatímco dříve vtahoval jednotlivé síly přírody do svého dějinného pobytu – např. větrný mlýn, - pak v současnosti, a jak se ukazuje, bude tomu ještě intenzivněji v přicházejícím věku, vtahuje do oblasti své vlády všechna jsoucna.¹⁸

¹⁶ Platí to doslova i o nicoté – o velkém tématu Hegelovy *Fenomenologie ducha*.

¹⁷ Heidegger užívá slovesa entbergen.

Výzva k aktivnímu před-stavování je u Heideggera základním rysem tohoto novověkého univerzálního pohybu. Jde o organizující manipulaci. To, co se s její pomocí shromažďuje, vyrábí, dobývá ze země, moří, řek, se stává funkčně pojatým předmětem, zásobou, dispozicí.¹⁹ Jde o předměty začleněné do vazeb použitelnosti a další manipulace.

Pro člověka je novodobá technika nebezpečná v tom, že z něho učiní předmět svého inventáře. Člověk se v ni stává manipulovatelnou jednotkou, funkčním článkem technologických a dalších procesů. Nicméně vláda strojů a zvětčujících procesů, jichž je moderní technika plna, nemusí překročit práh, za nímž by byl člověk beze zbytku přiřazen k věcným prvům výroby. Proč?

Tváří v tvář tomuto ohrožení Heidegger zdůrazňuje, že člověk je zvláštní jsoucno mezi jsoucný: má intimnější vztah k bytí. Člověk především je vyzván, a to elementárnějším a původnějším způsobem ještě dříve, než sám vyzývá přírodu v rovině techniky. Člověk stojí tváří v tvář výzvám v zásadnější rovině než je rovina jeho výzev vůči přírodě. To ovšem znamená, že vposledu přesahuje onu „techniku“ odkrývání, která charakterizuje způsob odkrývání v technice.

Ačkoliv se tedy zdá, že vše je v technice výkonem člověka, lidství člověka se nevyčerpává odkrýváním. Jakkoli je dnešní člověk postaven technikou na vysunutou pozici v procesu odkrývání, není k ní osudově připoután. Avšak únik z takřka imperativní nutnosti odkrývat vyžaduje od člověka silnější a soustředěnější pozornost. Bez ní je v bytostném ohrožení chápat vše, co koná, pouze jako svůj výkon. Prostřednictvím výkonu, jak ho určuje novodobá přírodověda a technické vědy, staví totiž člověk přírodu, sebe i vlastní výtvoř výlučně do funkčního vztahu. Ten mu zatemňuje zdroj, přesahující manipulativní výkony, zdroj vlastního sebeurčení. Pokud člověk jedná výlučně prostřednictvím manipulace a instrumentality, zavírá si možnost zaměřit se na tuto elementárnější oblast; ta se mu skrývá právě v důsledku jeho čistě technického přístupu. A tak je člověk ohrožen v samé podstatě své existence. Hrozí mu, že se mine svým určením. Z přírody si učinil manipulovatelný nástroj, ale zároveň se sám stává manipulovaným objektem.

Novodobý člověk si přestal rozumět jako bytost, která stojí pod výzvou, kdo ek-sistuje (je vystaven, je vysunut) nároku, který k němu přichází z Pravdy. Pravda jako výzva je jeho „podstatou“. Tam, kde se člověk stá-

¹⁸ Heidegger mluví o jsoucím jako takovém: das Seiende im Ganzen.

¹⁹ V Heideggerově terminologii: der Bestand.

vá pouhou položkou zásob (Bestand), a to je jedna z podstatných stránek technického přístupu v moderní době, sesouvá se do úrovně toho, co sám vytvořil. Dochází k paradoxu: tvůrce výrobků se zařazuje jako jedna z položek do zásobníku výrobků.

Nejvlastnější nebezpečí není podle Heideggera v aparaturách (např. nukleárních zbraních) nýbrž v podstatě techniky, pokud ji neprohlédneme. Je tomu tak proto, že panství manipulace znemožňuje orientaci na základnější rozměr bytí, v kterém je člověk zakotven. V této souvislosti cituje Heidegger básníka Hölderina:

Ale kde hrozí nebezpečí,
roste záchrana...

Jak to, že ve chvíli, kdy je člověk vystaven největšímu tlaku zpředmětnění, kdy nejintenzivněji rozvíjí techniku, roste i možnost záchrany? Heidegger není pesimista. Není ani romantik, který by odvratem od techniky chtěl uniknout jejím hrozbám. Je přesvědčen, že to, co zachraňuje, je zakotveno v technice samé.

V technice se totiž střetávají dvě linie, dva pohyby. Konservující, ke kterému neustále dochází na již zmíněné rovině zpředměťující manipulace; zároveň však tento konservující, setrvačný pohyb stojí proti druhému pohybu, který přichází ze strany bytí, pravdy. Ten si neustále svými výzvami vynucuje pozornost člověka. Ohniskem, v němž se vyjevuje tento dvojpohyb v jakémsi lomeném světle, je svět předmětů, které jsou však ve sféře techniky funkčně zapojeny do nesčetných vazeb. Prezентují se nikoliv jako holé, izolované předměty, nýbrž v podobě již zmíněného *Bestand* (= věci, předměty, produkty, jež „nabízejí“ své uskutečnění).²⁰ Nicméně právě v pozici Bestand avizují cosi hlubšího, – samu podstatu techniky, tedy zároveň s jejich instrumentalitou pro technické účely i sesilavou povahu pravdy a bytí. Právě tím se podle Heideggera ukazuje, že bytí je více než pouhé jsoucno, předmět, entita. Proto je technika a její podstata zároveň ohrožením i zdrojem záchrany.

Podstatou je to, co nazývá Heidegger *Wesen*, a myslí tím způsob našeho pobytu na tomto světě. Nikoliv tedy to, co zbude v člověku po odečtení všech individuálních znaků, jimiž se liší jedinec od druhých příslušníků téhož rodu, a co mají tedy všichni lidé společné, co tvoří údajně pod-

²⁰ Příkladem může být, jak Heidegger sám uvádí, letadlo připravené k letu. Tato připravenost není fotografovateľná – stojící, uzavřené letadlo pouze avizuje hic et nunc tento zatím neuskutečněný účel.

statu jejich lidství. Takové pojetí podstaty (Wesen) je naopak podle Heideggera třeba překonat. Podstatou je to právě pro člověka nikoliv to, co člověk vnitřně vlastní, či lépe: čím už je, nýbrž to, co teprve přichází.

Exkurs pátý *Zdá se, že jediná cesta, jak zvládnout techniku, je ponor myšlení v živel techniky, podnikající jakýsi „potápěčský“ výzkum toho, co je na dně, ba dokonce ještě hlouběji pode dnem. Zdá se dále, že tato činnost zatím ponechává celý korpus techniky beze změny. Geologický průzkum nemění podstatně reliéf krajiny. Zároveň se ukazuje, že východiskem z ohrožení, s kterým je technika spojena, je myšlení, umožňující jak samotný vznik techniky, tak i její novověký rozmach. Už jsme se dozvěděli, že existuje spojnice mezi metafyzikou jako typem myšlení, založeným na předmětném před-stavování, a technikou, jež vytváří nové produkty, věci, předměty na základě zpředměťujícího, před-stavového typu myšlení.²¹ Je-li tomu tak, pak ovšem je myšlení něčím víc než pohybem mysli a intelektuální potencí. Vede, jak se ukazuje, v dějinách ke kreacím, které jsou vybaveny jevovými, hmotnými aspekty. Ty jsou navíc vybaveny jistými stránkami, jež nutí své tvůrce k určitému typu jednání. Myšlení je tak něčím dalekosáhlejším, než instrument operability, technických produktů. Dějiny určitého typu myšlení, jak jsme viděli, ústí v příchod nové skutečnosti. Metafyzika, jako určitý typ dějinně podmíněného myšlení, ústí v novodobé technice. Porozumět závěru tohoto filosofického pohybu znamená současně pochopit pohyb tohoto typu myšlení v jeho počátcích a naopak. A tak se ontologie stává gnoseologií. Myšlení a bytí patří nerozlučně dohromady.*

Dospěli jsme k bodu v dějinách, kde myšlení reflektuje všechny předcházející pohyb sebe sama, počínaje od metafyziky. To lze ovšem jen z místa, v němž myšlení přechází již v nové myšlení, přesněji: jeden typ myšlení přechází v jiný typ. V tomto dějinném okamžiku však takové myšlení nemůže učinit víc, než se obrátit dozadu, ukázat na základ, z něhož předcházející typ myšlení – mohli bychom říci: již dnes nefunkční, odcizené myšlení – vyrůstalo. Nové myšlení není zatím plně na osvětlené scéně. Ohlašuje se spíše v neschopnosti dosavadního přístupu dostat všem úkolům, před nimiž člověk a jeho civilizace stojí. Cesta nazpět ke křižovatce, na níž se metafyzika, jako dosavadní typ myšlení, zrodila, je nutný. Na ní se prokáže, že myšlení je cesta. Po ní se podle Heideggera dostáváme

²¹ Opět upozorňuji na souvislost mezi: vor-stellen a her-stellen v Heideggerově terminologii.

k místu, z něhož je možno dnes vyrazit dopředu novým směrem. Zatím se nový typ myšlení objevuje spíše negativně, po způsobu toho, čeho je třeba, ale co zatím chybí. Ohlašuje se zkusnými tahy, řekli bychom: tichým, sotva slyšitelným, ale nabádavým hlasem. Jakmile však bude geologický průzkum krajiny dokončen – mám-li se vrátit k obrazu, jímž jsem tento exkurs otevřel – začne se měnit morfologie celé krajiny. Nestojíme v tomto stadiu?

III.

První krok na této cestě myšlení znamená nechat si dojít problém v jeho hloubce. Musíme to, co nás zachrání, pěstovat, podporovat, prorážet mu cestu. Řekli jsme, že záchrana se k nám blíží současně s nebezpečím. Otázka po smyslu techniky, která, jak ukazují předcházející výklady, se lomí v dvojznačnosti onoho odkrývání a zakrývání. Poznání tohoto dvoj pohybu nás však ještě samo o sobě nezachraňuje. Nezachrání nás ani lidský výkon ve smyslu technickém. Rozhodující je pochopit, že to, co nás může zachránit, je příbuzné povahy s námi, kdo stojíme v bytostném ohrožení. Právě proto, že podstata techniky není nic technického – co by bylo derivátem či aspektem pouze předmětného pohybu techniky samotné – má sám člověk možnost nestát se něčím, co má technickou povahu ve smyslu předmětného výkonu. A tak rozhodující zvládnutí problému techniky se děje na úrovni, která je na jedné straně spojena s podstatou techniky (poiesis, Hervorbringen) a na druhé straně se od ní liší.

Touto rovinou je podle Heideggera *umění*. Ovšem jen takové umění, které se ze své strany neuzavírá pravdě, tedy umění otevřené. Umění, které vyslovuje a pojmenovává nikoliv to, co bylo již dříve známé, nýbrž vyslovuje podstatné slovo, takže jsoucna jsou teprve tímto slovem jmenována tím, čím jsou.

Závěrečný exkurs *Záchrana z ohrožení techniky je v umění. V předcházejícím exkurzu byla řeč o záchranném charakteru myšlení. Je to protimluv? Nikoliv. Jak pravé myšlení, tak i pravé umění se účastní na procesu odkrývání. V tom jsou zajedno s technikou, a v tomto smyslu jsou si při vši odlišnosti tyto postupy podobné. Avšak v technice je odkrývání překryto funkcionálními vztahy, instrumentalitou, účelovostí, která usiluje o dostupnost všech prvků technických procesů. Tím vším je korpus techniky prokrven. Vysvobozením může být proto jen takové umění (a myšlení), které není duplikátem techniky, pouhou refabulizací technické mani-*

pulace na úrovni slovesné či výtvarné. Takové umění bude mít s podstatou techniky společné to, co s ním má i pravé myšlení, tj. pohyb, cestu, tázání jako modus své existence. Metafyzika je naproti tomu souborem hotových odpovědí, tedy bezcestím, ba dokonce scestím.

Možná že nás zarazí Heideggerova teze, že vysvobozením z techniky je umění. Proč ne jiná cesta? Proč ne náboženství? Máme tomu rozumět tak, že si umění přitóm půjde svou cestou a technika podobně? Tedy umění pouze jako vyvažující protipól, jako čistě hygienické opatření, které nás zbaví psychických a mravních nečistot, jež chrlí technika? Nebo má umění sloužit jako nástroj zduchovnění i předmětného světa?²² Pokud má být umění východiskem, pak se jím může stát pouze umění, které nepřijme charakteristické postupy technického světa, jakými jsou např. kauzální zřetězení ve fabuli, tedy umění život pouze ilustrující. Musí to být umění, které se orientuje na zdroj inspirace přicházející z bytí samotného. Jen takové umění, které chce být autentickým světem a zjednává si dotyk s pravdou jinými postupy než cestou pouhé reprodukce daného pomocí ilustrativní metafory, vyslovuje podstatné slovo. Slovo, jež nebylo dosud vysloveno. Podstatou umění je tvorba nového, pravé umění ohlašuje to, co je dosud nepřítomné. Podtrhuje budoucnostní charakter člověka a ukazuje mu pravou povahu jeho pobytu na světě.

Z Heideggerova výkladu je zřejmé, že se nám podstata techniky objevila jako cesta od povrchu k hloubce, k něčemu, co není nic technického. Stojíme tváří v tvář nové skutečnosti. Přesné myšlení nás přivedlo až tam, kde nynější dějinná forma tohoto myšlení (metafyzika) nestačí zvládnout problém. Ocitáme se pod výzvou vyslovit otázky, které by problematizovaly výpovědi, jež se zdály být po tisíciletí samozřejmé. Co je technika? Co je podstatou techniky? Co je podstata? Co jest to, co jest? Jak se ohlašuje pravda?

Vstoupili jsme právě na tento práh...

A docela na závěr dodám: ale to právě činí víra (ne náboženství!), kterou přináší Ježíš. Je otevřena přicházející budoucnosti. V jejím světle je připravena k novému vidění sebe i skutečnosti a vztahů, do nichž máme jako v „dluh závazání“ vstupovat.

²² Helmut Schelsky se v této věci odvolává na knihu V. Kandinského *Über das Geistige in der Kunst* (1912). In *Křesťanství dnes*. Praha, Horizont 1969, s. 160.